

KORRUPSIYA SHAKLLANISHI, OMILLARI VA JAMIYATGA TA'SIRI

*Mihlijev Aziz, Toshkent amaliy fanlar universiteti mustaqil
tadqiqotchisi*

CORRUPTION FORMATION, FACTORS AND IMPACT ON SOCIETY

*Mikhlijev Aziz, independent researcher at Tashkent University of
Applied Sciences*

ФОРМИРОВАНИЕ КОРРУПЦИИ, ФАКТОРЫ И ВЛИЯНИЕ НА ОБЩЕСТВО

*Михлиев Азиз, независимый исследователь Ташкентского
университета прикладных наук*

<https://orcid.org/0009-0005-0180-2149>

e-mail: Mihlijev@gmail.com

Annotatsiya: Korruptsiya nafaqat yuridik tizimni, balki demokratik jarayonlarni, ijtimoiy adolatni ham buzadi, bu esa oxir-oqibat jamiyatdagi ishonch va barqarorlikni pasaytiradi. Odamlar iqtisodiy qiyinchiliklardan chiqish uchun ko'pincha qonunlarga zid ishlar qilishga majbur bo'ladilar. Iqtisodiy tengsizlik ham bu jarayonni kuchaytiradi. Jamiyatda korruptsiyaning mavjudligi va uning normal holat sifatida qabul qilinishi, axloqiy me'yorlarning susayishi ham muhim omil hisoblanadi. Agar korruptsiyaga jamiyat tomonidan yengil qaralsa yoki uning oldini olish uchun tizimli choralar ko'rilmasa, u yanada keng tarqalgan va izchil bo'lishi mumkin. Korruptsiyaning keltib chiqishi turli omillarga bog'liq bo'lib, iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy va huquqiy tizimlarda mavjud bo'lgan muammolar uning keng tarqalishiga sabab bo'ladi. Mamlakatda samarali ishlovchi sud-huquq tizimi, qonunlarni amalga oshirish va ijtimoiy nazorat tizimlarining yo'qligi korruptsiya sodir etilishining asosiy sabablaridan biridir.

Kalit so'zlar: korruptsiya, jamiyat, qonun, davlat organlari, xususiy sektor.

Abstract: Corruption undermines not only the legal system, but also democratic processes and social justice, which ultimately reduces trust and stability in society. People are often forced to do things against the law to get out of economic difficulties. Economic inequality also exacerbates this process. The presence of corruption in society and its acceptance as normal, as well as the weakening of moral standards, are also important factors. If corruption is taken lightly by society or if systematic measures are not taken to prevent it, it can become more widespread and persistent. The causes of corruption depend on various factors, and problems in the economic, political, social and legal systems contribute to its widespread spread. The lack of an effectively functioning judicial system, law enforcement and social control systems in the country are one of the main reasons for the commission of corruption.

Keywords: corruption, society, law, state, authorities, private sector.

Аннотация: Коррупция подрывает не только правовую систему, но и демократические процессы и социальную справедливость, что в конечном итоге снижает доверие и стабильность в

обществе. Чтобы выбраться из экономических трудностей, люди часто вынуждены совершать противозаконные действия. Экономическое неравенство также усугубляет этот процесс. Важными факторами также являются наличие коррупции в обществе и ее принятие как нормы, а также ослабление моральных устоев. Если общество относится к коррупции легкомысленно или не принимает систематических мер по ее предотвращению, она может стать более распространенной и устойчивой. Причины коррупции зависят от различных факторов, а проблемы в экономических, политических, социальных и правовых системах способствуют ее широкому распространению. Отсутствие эффективно функционирующей судебной системы, правоохранительных органов и системы общественного контроля в стране является одной из основных причин коррупции.

Ключевые слова: коррупция, общество, закон, государство, власть, частный сектор.

KIRISH. Korrupsiya (yoki poraxo'rlik) — davlat organlari, xususi sektor yoki boshqa jamiyat tizimlaridagi vakolatli shaxslarning o'z manfaatlari uchun xizmatlarni yoki boshqa imtiyozlarni sotish, almashtirish yoki talab qilish holatini anglatadi. Bu tizimlar orqali mamlakat iqtisodiyoti, siyosati va ijtimoiy tuzilmasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Korrupsiya nafaqat yuridik tizimni, balki demokratik jarayonlarni, ijtimoiy adolatni ham buzadi, bu esa oxir-oqibat jamiyatdagi ishonch va barqarorlikni pasaytiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI. Korrupsiyaning shakllanishi bir necha omillar bilan bog'liq. Ularni umumiy tarzda quyidagicha guruhlarga ajratish mumkin:

Iqtisodiy omillar: iqtisodiy inqirozlar, kambag'allik, ishsizlik va resurslarning taqsimlanishidagi adolatsizliklar korrupsiyaning kuchayishiga sabab bo'ladi. Odamlar iqtisodiy qiyinchiliklardan chiqish uchun ko'pincha qonunlarga zid ishlar qilishga majbur bo'ladilar. Iqtisodiy tengsizlik ham bu jarayonni kuchaytiradi.

Siyosiy omillar: siyosiy tizimdagi markazlashuv, boshqaruvning yuqori darajadagi korrupsiyaga chalinishi, saylov tizimlarining nohaqligi va davlat boshqaruvidagi adolatsizliklar korrupsiyaning kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Siyosiy raqobatni ta'minlash va erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi muammolar bu jarayonni yanada og'irlashtiradi.

Ijtimoiy omillar: Jamiyatda korrupsiyaning mavjudligi va uning normal holat sifatida qabul qilinishi, axloqiy me'yorlarning susayishi ham

muhim omil hisoblanadi. Agar korrupsiya jamiyat tomonidan yengil qaralsa yoki uning oldini olish uchun tizimli choralar ko'rilmasa, u yanada keng tarqalgan va izchil bo'lishi mumkin.

Huquqiy omillar: Huquqiy tizimdagi zaifliklar, adolatni ta'minlashda mavjud bo'lgan muammolar, qonunlarning buzilishi va sud-huquq organlarining mustaqil bo'lmasligi ham korrupsiyaning omillaridan biridir. Sud tizimi yoki boshqa nazorat organlarining zaifligi korrupsiyaga qarshi kurashishda to'siq bo'ladi.

Korrupsiyaning salbiy ta'sirlari ko'pdir. Bu quyidagi sohalarida o'zini ko'rsatadi:

Iqtisodiy salbiy ta'sir: korrupsiyaning keng tarqalishi davlatning iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Korrupsiya inflyatsiyani oshiradi, kapitalni to'g'ri yo'naltirishni va samarali resurslarni taqsimlashni qiyinlashtiradi.

Siyosiy ta'sir: siyosiy tizimning ishonchli bo'lishi uchun aholining davlat organlariga ishonchi zarur. Korrupsiya bu ishonchni yomonlashtiradi va davlat boshqaruvining samaradorligini pasaytiradi.

Korrupsiyani tahlil qilishda, shuningdek, davlat organlarining xatoliklari va qarorlarining samaradorligi ham muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonlarni tahlil qilish, korrupsiya manbalarini aniqlash va uning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun zarur.

O'zbekistonda korrupsiyaga sabab bo'luvchi omillar bir necha asosiy faktorlarni o'z ichiga oladi:

Siyosiy monopoliya: O'zbekistonda siyosiy tizimning markazlashganligi va hukumatning keng vakolatlari korrupsiyani kuchaytirishi mumkin. Siyosiy monopoliya siyosiy raqobatning

cheklanishiga va shaxsiy manfaatlarning davlat resurslariga kirishiga olib keladi.

Siyosiy va ijtimoiy qaramlik: ayrim holatlarda, hukumat va siyosiy partiyalar tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar yoki loyiha va dasturlarda favoritizm va nepotizm (o'z tanishlari yoki qarindoshlariga afzallik berish) mavjud bo'lishi mumkin. Bu korrupsiyani kuchaytirishi va davlat xizmatlarining samarasizligini oshirishi mumkin.

Iqtisodiy resurslarning yetishmasligi: Davlat iqtisodiy resurslarining cheklanganligi va iqtisodiy bozorning noto'g'ri boshqarilishi korrupsiyaga olib kelishi mumkin. Bu, ayniqsa, moliya va iqtisodiy tarmoqlarda oshkoralik va raqobatning pastligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Qonunlar va ularning tatbiqi: Qonunlarning yetishmasligi yoki noto'g'ri tatbiqi korrupsiyani kuchaytirishi mumkin. Qonunlar va normativ hujjatlarning o'zgarishi, ularning tatbiqi va monitoringining zaifligi korrupsiyaga olib keladi.

Jamoat nazoratining yetishmasligi: Ommaviy nazoratning va jamoat tashkilotlari faoliyatining cheklanganligi korrupsiyani oshirishi mumkin. Ombudsmanlar, jurnalistlar va fuqarolik jamiyatining roli kam bo'lishi korrupsiyaning yashirin bo'lishiga olib keladi.

Ma'muriy rivojlanish va ta'lim: Ma'muriy boshqaruv va davlat xizmatlarida malakali kadrlarning yetishmasligi, shuningdek, ta'lim va malaka oshirish dasturlarining zaifligi korrupsiyani kuchaytirishi mumkin.

Madaniy omillar: ba'zi madaniy va tarixiy faktorlar korrupsiyaning mavjudligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Madaniy an'analar va urf-odatlar korrupsiyaga qarshi kurashishning kamchiliklariga olib kelishi mumkin.

Tashqi ta'sirlar: Tashqi iqtisodiy va siyosiy ta'sirlar, shu jumladan xalqaro yordam va investitsiyalar, ba'zan korrupsiyani kuchaytirishi yoki siyosiy tizimning barqarorligini saqlashga to'sqinlik qilishi mumkin.

Bu omillar o'zaro bog'liq bo'lib, birgalikda korrupsiyani kuchaytirishi mumkin. Har bir

faktorning o'ziga xos darajada ta'siri bor va davlatning korrupsiyaga qarshi kurashish strategiyasida har bir omilni hisobga olish lozim.

Insonlarning korrupsiya qurboniga aylanishiga yana bir sabab, maosh masalasi bo'lishi mumkin, insonlarning ish joyidagi maoshi ularning moddiy talablarini qanoatlantira olmasa, ya'ni uy-ro'zgor ishlariga ham yetmasa, albatta insonda qo'shimcha pul topish istagi o'z-o'zidan paydo bo'ladi. "O'z maoshiga kun ko'ra olmaydigan odamga hatto kichik bir vakolat berildimi, bu uning uchun mansabidan foydalanish taklifiga aylanadi"¹.

Mamlakatimizda korrupsiyaning oldini olish, uni yo'qotish uchun xorijiy mamlakatlar tajriyasidan foydalanish ham o'z samarasini berishi mumkin. Hozirgi kunda dunyoning eng rivojlangan davlatlaridan biri bo'lgan Singapurning korrupsiyaga qarshi kurashish strategiyasi asoslari uchta muhim yo'nalishga qaratilgan, poraxo'rlarni davlat apparatidan chiqarib yuborish: davlat xizmatlarini maksimal darajada soddalashtirish, aniqlangan huquqbuzarlik holatlari bo'yicha jazo choralarini kuchaytirish. Bizning mamlakatda ham korrupsiyaga qarshi kurashishda keyingi yillardagi islohotlar natijasida yuqoridagi uchta strategiyani uchratish mumkin.

Korrupsiyani iqtisodiy tahlil qilishga 1970-yillarda neoinstitutsional yo'nalishdagi Amerika iqtisodchilari asarlarida nazariy asos solingan edi. Uning asosiy g'oyasi shunda ediki, iqtisodiy hayotning turli sohalarini davlat tomonidan tartibga solish bilan bog'liq renta (eksport-import cheklovlarini joriy etish, korxona yoki tarmoqlarga subsidiyalar va soliq imtiyozlari berilishi, narxlar ustidan nazoratning mavjudligi, ko'pchilik valyutalar kurslari siyosati va boshqalar) mavjud bo'lsa, korrupsiya paydo bo'ladi va rivoj topadi. Shu bilan birga korrupsiyaga past darajada maosh oluvchi amaldorlar intiladilar. Keyinchalik empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, agar mamlakatda tashqi savdo cheklovlari kam bo'lsa, sanoat siyosati barcha korxona va tarmoqlar uchun teng imkoniyatlar asosida olib borilsa, hamda davlat

¹ M.A.Raxmatov, B.Z.Zaripov. Iste'dodli insonlar mamlakatning bebaho boyligidir. Li Kuan Yu hikmatlari. Toshkent-2019-yil.

amaldorining maoshi xususiyl sektorda shu malakaga ega xodimning maoshidan ko'p bo'lmasa, korrupsiya ko'lami qisqarib boradi².

Korrupsiyaning "pastdan yuqoriga", ya'ni boshliq barcha ayblovlarni quyi pog'ona amaldorlarga to'nkash imkoniyatiga ega bo'ladigan tizimi bilan birga "yuqoridan pastga" tizimi ham mavjud bo'lgan. Bu tizimda boshliq porani bevosita o'zi olib, uni o'zining qo'l ostidagi xodimlari bilan bo'lishgan. Bunday tizim Janubiy Koreyada mavjud bo'lgan³.

XULOSA. Bu, hukumat agentlarni o'z manfaatlarini o'ylashlariga qarshi ruhiy to'siq yaratishga intilishini anglatadi. Buni qo'shimcha ta'lim va ideologik (g'oyaviy) targ'ibot mexanizmlari orqali amalga oshirish mumkin.

Undan tashqari, hukumat-prinsipal amaldor-agentlar faoliyati ustidan nazorat qilishning muhim vositasi hisoblangan mijozlar bilan bevosita aloqa o'rnatish (aholidan shikoyatlar qabul qilish)ni rag'batlantiradi⁴.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. [Anticorruption.uz](https://anticorruption.uz).
2. Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risidagi Qonun // <https://lex.uz/docs/3088008>.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Korrupsiya va boshqa huquqbuzarliklar bilan kurashish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi farmoni. 2020-yil 20-avgust.
4. Abulqosimov H.P., Muminov N.G. Xufiyona iqtisodiyot.

² ABULQOSIMOV H.P., MUMINOV N.G. Xufiyona iqtisodiyot. O'quv qo'llanma. Toshkent, YANGI NASHR, 2020.

³ Qarang: Теневая экономика: учеб. пособие / И.П. Овсянникова; ФГБОУ ВО РГУПС. – Ростов н/Д, 2015. – С.26.

⁴ ABULQOSIMOV H.P., MUMINOV N.G. Xufiyona iqtisodiyot. O'quv qo'llanma. Toshkent, YANGI NASHR, 2020. 103-b.